

BURŽUAZINIŲ VISUOMENĖS RAIDOS KONCEPCIJŲ KRITIKA

I. LEMPERTAS

FAŠIZMO INTERPRETACIJOS IR DABARTINĖ IDEOLOGINĖ KOVA

Tyrinėtojų dėmesys fašizmui nemažėja. Tūkstančius tomų prirašė istorikai ir politologai, sociologai ir psichologai, teisininkai ir ekonomistai. Tokį susidomėjimą skatina pirmiausia noras suvokti, kas yra fašizmas, atnešęs žmonijai neregėtų kančių, koku būdu fašistams pavyko daugelyje šalių užgrobti valdžią. Klausimas ypač aktualus dėl to, kad fašizmas gyvas ne tik žmonijos atmintyje: nemaža valstybių, kuriose egzistuoja neofašistinės partijos, kai kur fašistams ir dabar pavyksta įvesti savo diktatūrą.

Fašizmo esmės išaiškinimas iš tiesų pakankamai sudėtingas. Laikotarpiu tarp dviejų pasaulinių karų fašistams, kaip žinoma, atskirose šalyse pavyko sukelti masinį sąjūdį, kurį neretai rėmė ir dalis išnaudojamųjų masių bei smulkiosios buržuazijos. 1921 metų pabaigoje Italijos fašistų partijoje buvo 24,3% žemės ūkio darbininkų, 15,4% darbininkų, 12% valstiečių bei ūkių nuomininkų, 9,2% prekybininkų bei amatininkų¹. Rinkimuose į reichstagą 1932 metų liepos mėnesio 31 dieną hitlerininkai surinko 37,4% balsų, komunistai — 14,6%, socialdemokratai — 21,5%². Todėl nenuostabu, kad nemaža tyrinėtojų anuo metu fašizmą vertino kaip smulkiaburžuazinį sąjūdį, „išprotėjusių kiemsargių sukilimą“, net „revoliuciją“. Dar ir iki šiol iliuzijos dėl smulkiaburžuazinės fašistų judėjimo prigimties anaip tol nėra tapusios anachronizmu.

Fašizmo esmės išaiškinimą komplikuoja dar tai, kad kiekvienoje šalyje fašistų judėjimas, jų ideologija, o ten, kur jiems pavyko užgrobti valdžią — ir režimas, turėjo savitų bruožų. Požymių, su kuriais paprastai siejamas fašizmas, daug: kraštutinių prievartos formų panaudojimas prieš darbininkų judėjimą, antikomunizmas, šovinizmas, rasizmas, vado kultas, demagogija, agresyvumas užsienio politikoje, valstybinių monopolistinių metodų platus panaudojimas, antidemokratiškumas, maksimali visuomeninio ir privataus piliečių gyvenimo kontrolė, masinis kai kurių

¹ Sierpowski S. *Faszyzm we Włoszech 1919—1926.*— Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1973, s. 236—237.

² *Gottschling E. Der faschistische Staat: Das deutsche Beispiel.*— In: *Faschismus Forschung. Positionen. Probleme. Polemik.* Berlin, 1980, S. 80.

ne valdančiųjų sluoksnių judėjimas ir kita. Jų derinys įvairiose šalyse buvo labai margas, vienur dominavo vieni, kitur — kiti požymiai, o kai kurie iš jų buvo būdingi tik „klasikinio“ fašizmo šalims (Vokietijai, Italijai). Pagaliau ir kiekvienoje šalyje fašizmas patyrė evoliuciją, daug ką savo struktūroje pakeisdamas. „Įvairiose šalyse fašizmas gali įgyti skirtingas formas,— pažymėjo P. Toljatis.— Netgi toje pačioje šalyje įvairiu laiku fašizmas turi skirtingą formą“³. Taigi problema, kokius fašizmo požymius laikyti esminiais, atributyviniais, koks požymių derinys apibūdinamas kaip fašizmas, kaip pagal jų įvairialypį derinį klasifikuoti diktatoriškus režimus — anaipol nėra lengva.

Klausimas, kas yra fašizmas, plačiai svarstomas įvairių pakraipų fašizmo tyrinėtojų; čia aiškiai išryškėja skirtingos ideologinės pozicijos. Dabar, kai labai paaštrėjo ideologinė konfrontacija pasaulyje, fašizmo interpretavimo ideologinis aspektas pasidarė ypač aktualus.

Straipsnyje nagrinėjamos fašizmo interpretacijos ideologinės kovos kontekste. Atsižvelgiant į tai siekiama įvertinti skirtingų klasinių interesų poveikį fašizmo interpretacijoms ir jo tyrinėjimų rezultatams.

* * *

Fašizmas niekada nebuvo šaltos, beaistrės analizės objektas; jo tyrinėjimams būdingi ryškūs emociniai atspalviai. Tai pasakytina tiek apie fašizmo šalininkus, tiek apie antifašistus. Fašistų nusikaltimai sukėlė viso pasaulio pažangiųjų žmonių neapykantą, o pati fašizmo sąvoka tapo savotišku socialinio blogio sinonimu. Idėjinė konfrontacija, klasinės tyrinėtojų pozicijos čia itin ryškios. Tai kartais kelia kai kurių abejonių, ar toks klasinis užsiangazavimas, perdėm vertinamasis nusistatymas netrukdo objektyviai mokslinei fašizmo analizei. Lenkų mokslininkas prof. J. Žarnovskis, pavyzdžiui, rašo, kad sunku ramiai svarstyti šią sąvoką, nes ji emociškai nuspalvinta ir dėl to iš dalies iki šiol nepavyko išspręsti kai kurių esminių fašizmo problemų⁴.

Iš tikrųjų tam tikrų problemų dėl minėtų priežasčių atsiranda. Kartais reakcinės teroristinės organizacijos arba net režimai, pakankamai neįsigilinus, visapusiškai neišanalizavus jų prigimties, jei tyrinėtojai ima vadovautis daugiau emocijomis, o ne argumentais, iš esmės aprioriškai apskelbiami fašistiniais.

Tačiau J. Žarnovskio požiūriui negalima pritarti. Pirmiausia negalima pamiršti tos didelės reikšmės, kurią turėjo fašizmo ir jo žvėriškumų moralinis pasmerkimas visuomeninei opinijai sudaryti, antifašistinėms jėgoms telkti, o tokiose šalyse kaip Vokietija, Italija — gyventojams perauklėti. Čia reiktų priminti V. Lenino žodžius, kad apie tai, kad bloga, neteisinga, kenksminga, ne tik galima, bet ir reikia rašyti pasipiktinimo kupinu tonu⁵. O argi galima apie fašizmą samprotauti nesmerkiant jo?

³ Тольятти П. Лекции о фашизме.— М., 1974, с. 8.

⁴ Żarnowski J. Systemy faszystowskie i reżymy autoritarne. Cechy podstawowe.— In: Faszyzm — teoria i praktyka w Europie (1922—1945). Wrocław, 1977, s. 213.

⁵ Žr.: Leninas V. Raštai, t. 35, p. 22—23.

Čia pirmiausia pažymėtina, „kad be „žmonių emocijų“ niekuomet nėra buvę, nėra ir negali būti žmogiškojo tiesos ieškojimo“⁶. Fašizmo tyrinėjimų ypatybė ta, kad minėta tendencija reiškiasi itin atvirai. Ideologinė pozicija, klasinis interesas čia lengviau įžvelgiami. Tokia pozicija reiškiasi per visą socialinio pažinimo procesą. Buržuazijos ideologai dėl mums suprantamų priežasčių savo klasinį interesą stengiasi nuslėpti; kaip ne kartą yra pabrėžęs V. Leninas, „nepartiškumas“ yra buržuazijos šūkis. Dabartiniu metu tai ypač verta priminti ir dėl to, kad antikomunistai labai energingai griebiasi nešališkumo šūkio, šia priedanga siekdami primesti mums savo kriterijus, klases buržuazijos vertybes, apjuodinti socializmą. Kartais tai daroma labai rafinuotai; kaip buvo pažymėta TSKP XXVI suvažiavime, „mūsų klasiniai priešai mokosi iš savo pralaimėjimų. Jie veikia prieš socializmo šalis vis gudriau ir klastingiau“⁷. Bet neretai tokio tariamojo „objektyvumo“ tikroji potekstė, jos veidmainystė nesunkiai įžvelgiama.

Buržuazinis emigrantas, antikomunistas istorikas J. Jakštas, samprotaudamas apie 1926 metų gruodžio 17 dienos fašistinių perversmą Lietuvoje, ne kartą yra užsipuolęs kitus savo kolegas dėl to, kad jie, dėstydami šio perversmo įvykius, smerkia sąmokslininkus (paminėsime, kad ir reacingiausiasieji išeivijos istorikai nedrįsta atvirai pateisinti perversmo rengėjų). Anot J. Jakšto, istorikui nevalia vertinti faktų, jis privalęs tik nešališkai juos konstatuoti, nereikšdamas simpatijų ar antipatijų⁸. Gali atrodyti, kad šis buržuazinis istorikas susirūpinęs, jog nebūtų iškrepiama mokslo tiesa. Iš tikrųjų tai tik ideologinės pozicijos padiktuotas nusistatymas. Tuo nesunku įsitikinti, sugretinus jo teiginius su tuo, ką jis rašė fašistinės diktatūros Lietuvoje metais tautininkų spaudoje. Dabar jam rūpi, kad perversmas nebūtų smerkiamas, ir dėl to jis propaguoja „nešališkumą“; tada jam rūpėjo įtikinti skaitytojus (pirmiausia — istorijos mokytojus, kuriems jis adresavo straipsnius), kad fašistinis tautininkų režimas esąs „teisėtas“, ir tam teiginiui pagrįsti jis ieškojo argumentų Lietuvos istorijoje. Pasiremdamas H. Rikerto autoritetu, jis įrodinėjo, kad atskirti reikšmingus istorijos įvykius nuo nereikšmingų galima tik sugretinus juos su tam tikromis vertybėmis, dėl to istorikas pasirenka faktus iš chaotiškos jų visumos pagal savo nusistatymą. „Iš savo turimo tautos gyvenimo idealo mokytojas istorikas vertina dabartį <...>“⁹.

Toks akivaizdus chameleoniškumas, žinoma, nėra labai dažnas. Bet šis pavyzdys įdomus tuo, jog ekstremalios sąlygos, į kurias autorius pateko, padėjo labai aiškiai parodyti tai, ką buržuaziniai sociologai, ypač politikai, taip uoliai stengiasi nuslėpti, būtent, kad jų poziciją vertinant socialinius reiškinius lemia ideologinis nusistatymas, klasinis interesas.

⁶ Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 25, p. 108.

⁷ TSKP XXVI suvažiavimo medžiaga. — V., 1981, p. 9.

⁸ Žr.: Lietuvių buržuazinių emigrantų istoriografijos kritika. — V., 1980, p. 74.

⁹ Jakštas J. Tautinis auklėjimas per istorijos pamokas. — Vairas, 1933, Nr. 9, p. 17; Jakštas J. Vertybės istorijoj. — Vairas, 1934, Nr. 7, p. 262—263.

Koks šio klasinio intereso poveikis mokslo tyrinėjimams? Teorinė sąmonė, kaip pažymi J. Krasinas, atlieka dvejopą funkciją — ideologinę ir mokslinę pažintinę. Kai socialiniai klasiniai interesai neatitinka visuomenės raidos eigos ir perspektyvų (o taip yra su šiuolaikinės buržuazijos interesais), atsiranda prieštaravimas tarp šių dviejų teorinės sąmonės aspektų. „Ir tada socialiniai klasiniai interesai „priverčia“ teorinę sąmonę „koreguoti“ realųjį tikrovės vaizdą. Bet tokios „korekcijos“ iškraipo visuomenės gyvenimo ir jos raidos dėsningumą vaizdą. Tuo tarpu darbininkų klasės teorinės sąmonės ypatybė yra ta, kad joje egzistuoja abiejų nurodytų teorijos funkcijų ar aspektų tapatumas“¹⁰.

Fašizmo tyrinėjimų atveju šis pažintinio ir ideologinio aspekto santykis pasireiškia taip: marksistinių tyrimų prasmė yra išaiškinti fašizmo prigimtį, esmę, funkcijas, jo egzistavimo sąlygas ir t. t., dėl to, kad gautas žinias būtų galima panaudoti efektyviai kovai prieš fašizmo mėginimus vėl išsikvoti politines pozicijas. Suprantama, toks tyrinėtojų tikslas reikalauja visapusiško fašizmo pažinimo; neapykanta jam skatina mokslininkus marksistus ne pritaikyti faktus savo ideologiniam nusistatymui, o kruopščiai, skrupulingai juos atrinkti, surinkti, patikrinti, kuo giliau išanalizuoti, nes neteisingos išvados gali dezorientuoti antifašistus, padaryti jų pastangas nevaisingas, o tai būtų be galo pavojinga. „Tokį priešą reikia pažinti gerai ir visapusiškai“, — kalbėjo G. Dimitrovas Kominternu VII kongrese¹¹.

Buržuazinių fašizmo tyrinėtojų ideologinė funkcija — išteisinti kapitalizmą, nekaltinti monopolijų dėl fašizmo atsiradimo ir jo piktadarybių. Tai lemia jų tyrinėjimų kryptį ir pobūdį.

Būtų neteisinga vertinti tai, kas anksčiau pasakyta, kaip autoriaus mėginimą pavaizduoti viską taip, jog esą visa buržuazinė fašizmo istoriografija yra profašistinė, o antifašizmas — tik marksistų pozicija. Tai būtų labai suvulgarintas ir apskritai tikrovės neatitinkantis požiūris (nekvestionuojant, žinoma, teiginio, jog marksistų pozicija yra antifašistinė).

Fašizmas nėra optimalus būdas tvarkyti kapitalo reikalus. Tai kraštutinis atvejis, kurio bandoma griebtis tada, kai tradiciniai buržuazijos valdymo metodai pasidaro tokie neefektyvūs, jog kyla pavojus (arba bent susidaro įspūdis, kad toks pavojus jau atsirado) visai kapitalo viešpatavimo sistemai. Marksistinei fašizmo koncepcijai svetimas trockininkų, maoistų bei kitų „kairuolių“ nusistatymas, iš esmės neskiriantis fašizmo nuo tradicinių buržuazijos viešpatavimo formų, sutapatinantis bet kokią monopolistinę buržuazijos valdymo sistemą su fašizmu¹². Fašizmas — tai ne bet koks buržuazijos valdymas, o atvira, teroristinė diktatūra, be to, tai ne visos buržuazijos, o tik reakcingiausiųjų monopolistinio kapitalo elementų diktatūra. Bet ir ši buržuazijos frakcija paprastai linkusi fašistinius metodus laikyti atsargai, o kai nėra būtino reikalo, val-

¹⁰ Красин Ю. А. Субъективный фактор научного управления обществом. — Социологические исследования, 1980, № 3, с. 21—22.

¹¹ Димитров Г. Избранные произведения. — М., 1957, т. I, с. 456.

¹² Зг.: Зарбалас С. Неофашизм в Греции (1967—1974). — М., 1981, с. 82.

dyti įprastiniais, o ne ekstremaliais metodais. Fašizmo viešpatavimas parodė, kad jis anaip tol neišsprendžia monopolistinio kapitalo problemų; pavojai, kuriuos monopolijos patiria fašizmo sąlygomis, gali žymiai pranokti tai, ką jos laimi. Pagaliau, negalima pamiršti ir to, kad fašistų vandalizmas sukelia ne tik proletariato neapykantą.

Visa tai ir lemia, kad ideologinės kovos linija, jeigu galima taip pasakyti, fašizmo vertinimo klausimais ne visiškai sutampa su bendra ideologinio fronto takoskyra, kuri atitinka pagrindinį dabartinės epochos prieštaravimą — prieštaravimą tarp socializmo ir kapitalizmo. Neabejotina, kad tarp buržuazinių fašizmo tyrinėtojų (ypač konservatyviosios krypties) yra nemaža palankių fašizmui¹³, bet didelė jų dalis fašizmui nepritaria. Tuo tarpu tarp liberalių tyrinėtojų gausu įsitikinusių anti-fašistų. Tiesa, labai akivaizdus jų metodologinis ir politinis pliuralizmas sudaro sąlygas plėtotis pačioms prieštaringiausiomis tendencijoms.

Pažymėtina ir dar viena aplinkybė, kurios negalima ignoruoti, kai kalbama apie teorinės sąmonės „koregavimą“. Fašizmo teorijos, kaip ir bet kurios kitos, turi savo logiką. Buržuaziniai teoretikai, žinoma, stengiasi ja vadovautis. Kaip tik tai ir lemia, kad jie iškelia ir nemaža reikšmingų problemų, savaip bando jas spręsti; jie yra iškėlę ir ištyrę nemaža reikšmingų faktų.

Vis dėlto toji klasinio intereso padiktuota korekcija, apie kurią kalba J. Krasinas, yra realybė, ji savotiškai „įrėmina“ šiuos tyrinėjimus. Buržuazinė fašizmo istoriografija apskritai neperauga į kapitalistinės sistemos, pagimdžiusios fašizmą, kritiką, jo pasmerkimą; atvirksčiai, didžiulei tų tyrinėjimų daugumai būdinga tendencija nuslėpti, paneigti šį ryšį tarp monopolistinio kapitalo ir jo kreatūros — fašizmo. Fašizmo ištakų jie ieško kitur, taigi ir jo esmę aiškina kitaip.

Buržuazinių fašizmo tyrinėjimo krypčių, koncepcijų yra nemaža; vienos jų populiareesnės, kitos menkai paplitusios; vienos egzistuoja ilgiau, o kitų atsisakoma greičiau, vienos mokslo rezultatų požiūriu yra vaisingesnės, o kitos — visiškai bergždžios. Tačiau visos jos — ribotos pagal pasiektus rezultatus, visos daugiau ar mažiau klaidžioja klystkeliais ir galų gale atsiduria aklavietėje, susidurdamos su neišsprendžiamom problemom ar prieštaravimais. Tada atsisakoma senų ir kuriamos naujos koncepcijos.

Labiausiai iki septintojo dešimtmečio vidurio, o tarp buržuazinių lietuvių emigrantų ir dabar, paplitusi buvo totalitarinė fašizmo koncepcija, tiksliau sakant — totalitarizmo koncepcija. Ji egzistuoja ir kaip savarakiška doktrina, ir kaip daugelio kitų doktrinų elementas. Jos ištakos siejamos su buvusio Didžiosios Britanijos ministro pirmininko, liberalų lyderio Loid Džordžo 1923 m. suformuluotom idėjom¹⁴. Nemažai šioje

¹³ Pastaraisiais metais VFR paskelbta per 4000 knygų, skirtų fašizmo istorijai ir jo vadeivų „veiklai“; dauguma autorių tiesiai arba su išlygomis teisia fašizmą. Žr. Бланк А. С., Фрумкин С. М. Неофашизм в ФРГ: черты современного этапа.— Ежегодник германской истории. М., 1981, с. 148.

¹⁴ Žr.: Gawrak W. Wokół interpretacji faszyzmu.— Argumenty, 1977 m. balandžio 3 d.

sirtyje pasidarbavo ir dešinieji socialdemokratai; pasiremdami K. Kautskio schema, pagal kurią abstrakčiai supriešinamos sąvokos „demokratija“ ir „diktatūra“ turint tikslą apšmeižti Didžiąją Spalio socialistinę revoliuciją¹⁵, jie „diktatūros“ sąvoką pakeitė „totalitarizmu“, kurio svarbiausi požymiai ne tik viso visuomeninio, bet ir asmeninio gyvenimo kontrolė, jų uniflikavimas, politinio pliuralizmo, kuris esąs koncentruota demokratijos išraiška, panaikinimas, konstitucinių teisių ir laisvių likvidavimas. Šios koncepcijos šalininkai, tyrinėdami fašizmą, visą dėmesį sutelkia į būdingus jam totalitarinio valdymo metodus. Totalitarizmas padaromas pagrindine sąvoka, kuri pamažu išstumia fašizmo sąvoką; lietuvių buržuazinės emigracijos veikėjai dar ir dabar fašistines valstybes vadina totalitarinėmis. Tyrinėjimo objektu padaromas totalitarizmas, kuris suvokiamas kaip turintis savarankišką reikšmę fenomenas, nesusijęs su kokia nors socialine-ekonomine santvarka ar sistema. Todėl fašizmas visiškai atplėšiamas nuo monopolistinio kapitalo, juo labiau kad jo esmė, prigimtis, klasinė funkcija apskritai nenagrinėjami,— tiriama tik valdymo metodai ir jų genezė. Totalitarizmo doktrinos šalininkai, greta fašizmo, kita totalitarizmo forma paskelbė komunizmą (t. y. realųjį socializmą). Kaip tik siekimas apšmeižti socializmą, tariamais „moksliniais“ samprotavimais „įrodyti“ panašumą tarp komunizmo ir fašizmo, pagrįsti jų „giminystę“, o tai atitiko „šaltojo karo“ antikomunistinę atmosferą, lėmė šios doktrinos toki populiarumą. Antikomunistinės jos prasmės neslepia ir buržuaziniai tyrinėtojai. Antai vienas iš jų — italų mokslininkas R. de Felicé rašo, kad „šaltojo karo metais ji buvo greičiau politinių poleminių, o ne mokslinių tikslų išraiška“¹⁶. Suprantama, kad rimtų mokslinių tokios koncepcijos rezultatų buvo sunku tikėtis.

Iš pradžių ši koncepcija buvo nukreipta prieš fašizmą, bet ilgainiui jos adeptai vis labiau ignoravo antifašistinių komponentą ir ėmė akcentuoti vien tik antikomunizmą. Tokios koncepcijos neperspektyvumas mokslinei fašizmo analizei darėsi vis akivaizdesnis. 1963 m. VFR mokslininkas E. Noltė paskelbė veikalą „Fašizmas savo epochoje“; knyga tapo išskirtiniu buržuazinės istoriografijos reiškiniu, sugrąžinusi fašizmo sąvoką. Skaidrėjant tarptautinei atmosferai, vis dažniau pradėdama kritikuoti ir totalitarizmo doktrina, akcentuojamas jos netinkamumas, nes „fašizmui ir komunizmui neabejotinai būdingi visiškai skirtingi galutiniai politiniai tikslai“¹⁷. Tačiau totalitarizmo doktrinos buržuazinėje istoriografijoje visiškai neatsisakyta, o pastaraisiais metais netgi vėl ji pradeda atgyti¹⁸.

¹⁵ Žr.: Лоцек Г. О концепциях фашизма в буржуазной историографии ФРГ.— Ежегодник германской истории. М., 1973, с. 377.

¹⁶ de Felice R. Interpretacje faszyzmu.— Warszawa, 1976, s. 92.

¹⁷ Госвайлер К. Кризис буржуазной историографии фашизма.— Ежегодник германской истории. М., 1975, с. 318.

¹⁸ Lozek G., Richter R. Legende oder Rechtfertigung? Zur Kritik der Faschismustheorien in der bürgerlichen Geschichtsschreibung.— Berlin, 1979, S. 39, 84.

E. Noltė vadovavosi tuo, kad fašizmas nėra totalitarizmo forma, o turi savo prigimtį. Tai tam tikra epocha žmonijos istorijoje, aprėpianti laikotarpį tarp dviejų pasaulinių karų. Tuo jis grindžia be kita ko ir tokią išvadą, kad nuo 1945 metų gegužės 8 d. fašizmo epocha pasibaigė, jo pavojaus nebeliko. Panaši tezė paplitusi ir tarp lietuvių buržuazinių emigrantų¹⁹.

Atsisakęs totalitarizmo doktrinos, E. Noltė mėgino sukurti išbaigtą fašizmo koncepciją. Vėlesniuose savo darbuose jis suformulavo šešis, anot jo, pagrindinius, fašizmo požymius: antimarksizmas, antiliberalizmas, fiurerizmo principas, partinės armijos egzistavimas, antikonservatizmo tendencija, totalitarinės užmačios. Taigi į vieną gretą čia sustatomi ir esminiai, ir antraeiliai, bendri fašizmui ir būdingi atskiriems fašistiniam režimams požymiai; už tai E. Noltė buvo savo kolegų kritikuojamas. Čia itin svarbu pabrėžti, jog apie fašizmo ir monopolijų sąjungą, kaip ir apie klasinę fašizmo prigimtį, E. Noltės koncepcijoje nėra neužsi-menama.

Atsižvelgdamas į fiurerizmo principą, E. Noltė mano, kad patikimai tirti fašizmą galima tik nagrinėjant jo vadų pareiškimus, nes tik jie buvo kompetentingi formuluoti fašistinio judėjimo tikslus ir idėjas. Realių procesų ir fašistų veiksmų jis nelaiko reikšmingais studijuojant fašizmo esmę. Tai dar labiau atplėšią objekto analizę nuo tikrovės, nes per fašizmui būdingą demagogiją, ignoruojant jo darbus, vargu ar įmanoma išvelgti tikruosius fašizmo tikslus.

Nusistatymui apriboti fašizmo analizę tik verbalinių šaltinių nagrinėjimu artimos psichoanalitinės koncepcijos, bandančios fašizmo genezę, jo ypatybes pagrįsti socialiniais psichologiniais veiksniais. Fašizmas, anot jų, atėjęs į valdžią dėl to, kad atitikęs tam tikrus žmonių charakterio bruožus; dabartiniam žmogui esančios būdingos mechanistinės mistinės savybės, tai esą formuoja polinkį fašizmui, dėl to kaip tik ir atsirado fašistinės partijos ir judėjimas, tai ir iškėlė fašizmo vadus. Fašizmo vadų asmenybes psichoanalitikai bando rekonstruoti, remdamiesi jų viešais pasisakymais. Dalis šios koncepcijos šalininkų apskritai fašizmo atsiradimą ir jo apraiškas aiškina vadų ypatybėmis. Neofašistai tyrinėtojai pagal šią schemą bando įrodyti, kad, atseit, jeigu fašizmas ir turėjęs „tamsių dėmių“, tai tik dėl vadų kaltės ar dėl jų klaidų, o pati fašizmo prigimtis čia niekuo dėta. Psichoanalitinės fašizmo interpretacijos „yra viena iš buržuazinės istoriografijos gynimosi reakcijos formų, kuria siekiama atitraukti fašizmo tyrimą į tą sferą, kur galimos labiausiai fantasmogorinės interpretacijos“²⁰.

Daugelis buržuazinės lietuvių emigracijos autorių taip pat yra linę istorinių procesų priežasčių ieškoti veikėjų charakteriuose. Fašistinį persvarmą Lietuvoje, pavyzdžiui, jie aiškina „asmeninėmis ambicijomis, grupiniais interesais ir partiniu egoizmu“, o tautininkų diktatūros poli-

¹⁹ Žr.: Lietuvių tautos praeitis.— Chicago, 1973, t. 3, kn. 2 (10), p. 148.

²⁰ История фашизма в Западной Европе.— М., 1978, с. 598.

tiką bandoma aiškinti Smetonos ir Voldemaro charakteriais, atseit, Voldemaras turėjęs diktatorišką būdą, diegė fašizmą, o Smetona tokių polinkių neva neturėjęs, tad 1929 metais pašalinus Voldemarą iš ministro pirmininko pareigų, viskas pasikeitę, režimas pasidaręs nuosaikesnis²¹. Bet Smetonos epigonų (jų, beje, labai nedaug) bandomą kurti mitą apie Smetonos nuosaikumą, jo liberalizmą griaua kitų pakraipų buržuaziniai emigrantai²².

Verta priminti, kad nušalinus Voldemarą, pasaulio spaudoje taip pat buvo rašoma apie fašizmo Lietuvoje bankrotą. Oficiozas „Lietuvos aidas“ ta proga 1930 m. pradžioje rašė, jog nuo fašizmo Lietuvoje jau nusigręžta, nes neatsirado vadų, sugebančių įgyvendinti fašistinę tvarką. Straipsnis sukėlė sąmyšį tautininkų tarpe. Tautininkų sąjungos centro valdyba greitai išsiuntinėjo slaptą aplinkrašį, paaiškindama, kad straipsnis „praslydo per neapsižiūrėjimą“ ir jokių būdu nereiškiąs vyriausybės nei tautininkų sąjungos pažiūros; kaip ir anksčiau, orientuojamasi į „valstybės autoritetą — Tautos Vadą <...>. Tai valdymo filosofija, neprieštaraujanti fašistiniam principui“²³.

Iš daugelio kitų buržuazinių fašizmo doktrinų paminėtina dar viena, paplitusi ir buržuazinėje lietuvių emigracijoje.

Gausybė dokumentų, kurie pasidarė prieinami tyrinėtojams po Antrojo pasaulinio karo, paskatino išplėsti lyginamuosius tyrinėjimus gretinant įvairių šalių fašistinius režimus. Tuo bandyta išspręsti konceptualinę buržuazinės istoriografijos krizę. Vieni mokslininkai bandė išskirti bruožus, būdingus įvairių šalių fašistiniams judėjimams ir režimams, sudaryti tarsi šių požymių sąrašą ar katalogą ir tuo pagrindu suformuluoti bendrąją fašizmo koncepciją. Kiti, susidūrę su didele fašizmo formų įvairove įvairiose šalyse, padarė išvadą, kad apie fašizmą kaip bendrą reiškinį apskritai nesą pagrindo kalbėti. Pavyzdžiui, buržuazinis lietuvių istorikas emigrantas V. Trumpa tvirtina, kad fašizmo sąvoka neaiški, ji plati ir neapibrėžta²⁴. Žinomas fašizmo tyrinėtojas italų mokslininkas de Felicē laikosi nuomonės, kad neįmanoma pateikti tokios plačios fašizmo klasifikacijos, tokios charakteristikos, kuri visiškai aprėptų įvairius šio reiškinio aspektus ir įvairias jo formas²⁵. Dar kiti tyrinėtojai daro

²¹ Žr.: *Merkelis A.* Antanas Smetona, jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla.— New York, 1964, p. 342, 373.

²² Buvęs socialdemokratų lyderis S. Kairys, pažinojęs Smetoną dar iš gimnazijos laikų, rašė, kad „buvo jame <...> noras būti aukščiau „minios“ ir jai vadovauti kaip ir rimbo pagalba“. (*Kaminskas J. (S. Kairys). Vadistinė perversmą prisiminus.*— Darbas, 1957, Nr. 1, p. 9). J. Augustaičio nuomonė apie Smetoną ir Voldemarą tokia: „abudu buvo lygiai žiaurūs, abudu šaudė ir kankino kalėjimuose to neužsitarnavusius žmones irėjo per savo prietelių lavonus“ (*Augustaitis J.* Antanas Smetona ir jo veikla.— Chicago, 1966, p. 105).

²³ Žr.: *Lempertas I.* Fašistinis režimas Lietuvoje.— V., 1975, p. 112; LTSR Centrinis valstybinis archyvas, f. 554, ap. 1, b. 1, l. 7—9.

²⁴ *Trumpa V.* Vinco Krėvės posūkis į kairę? — *Metmenys*, 1979, Nr. 38, p. 129.

²⁵ *de Felice R.* Interpretacjė faszyzmu, s. 26.

išvada, kad apskritai nesą galima kalbėti apie fašizmą, o reikia kalbėti apie fašizmus, nes jų egzistuoja daug ir jie skirtingi.

Šitoks nusistatymas taip pat parankus, siekiant išvengti klausimo dėl fašizmo klasinės prigimties, pateisinti kapitalizmą. Jeigu nėra fašizmo kaip bendro reiškinių, tai jis negali turėti nė bendrų šaknų; kiekvienu atveju fašizmas būtų atsitiktinių procesų ir reiškinių susipynimo vienoje ar kitoje šalyje rezultatu, todėl ieškoti ryšio tarp fašizmo ir monopolijų būtų beprasmiška.

Čia dera prisiminti, kad marksistinė teorinė mintis nuo pat fašizmo atsiradimo, kai jis buržuaziniams istorikams atrodė esąs unikalus, grynai itališkas reiškinys, nagrinėjo jį kaip tarptautinį reiškinį, kaip imperializmo ir bendrosios kapitalizmo krizės rezultatą.

Nusistatymai, neigiantys tarptautinį fašizmo pobūdį, gal tik siek tiek primityvesnių pavidalu paplitę ir reakcinėje lietuvių emigracijoje. Beveik visi, rašantys apie fašizmą šią sąvoką taiko tik Italijai. Hitlerinį fašizmo variantą jie vadina tik nacionalsocializmu, o kitais atvejais kalba apie totalitarizmą, autoritarinius režimus ar pan. Smetonos diktatūrą jie vadina „autoritetine“. Tiesa, jų tyrinėjimai neįgauna konceptualinio skirtumų tarp fašizmo ir nacionalsocializmo įprasminimo, o tiesiog laikosi pasaulinės buržuazinės istoriografijos tradicijos.

Kai dėl bandymų sukurti fašizmo tipologiją ar klasifikaciją, remiantis jo bruožų suvestine, tai čia susiduriama su prieštaravimu. Norint nustatyti fašizmo požymius, reikia žinoti, kokie judėjimai ar režimai vertintini kaip fašistiniai, bet tam reikia turėti fašizmo koncepciją, t. y. žinoti jo požymius. Taigi reikia iš anksto žinoti, ko ieškoma. Išėitis šiuo atveju randama arba voliuntaristiškai kurias nors šalis priskiriant prie fašistinių, arba remiantis visuotinai pripažintais fašizmo pavyzdžiais (Vokietija, Italija). Bet pastaruoju atveju absoliutinami tie fašizmo bruožai, kurie buvo būdingi toms šalims (pvz., totalitarizmas, rasizmas, antisemitizmas, masinis judėjimas ir pan.). Jeigu kurio nors iš šių požymių trūksta, režimas laikomas nefašistiniu, o fašizmo sąvoka taikoma tik šioms dviem šalims, kurios iš anksto pasirinktos kaip fašizmo etalonas.

Vadinasi, iš esmės visoms buržuazinėms fašizmo doktrinoms bendra tai, kad jos ignoruoja organišką fašizmo ir monopolijų ryšį. Buvo laikai, kai šis ryšys tiesmukai buvo neigiamas, kategoriškai atmetamas, buvo netgi kuriamos koncepcijos, skelbiančios fašizmą smulkiosios buržuazijos „revoliucija“ prieš kapitalą. Antikomunistai lietuvių išeivijoje irgi propagavo panašius dalykus; antai klerikalinė „Lietuvių enciklopedija“ įtikinėja, jog nacionalsocializmas kovojęs prieš finansinį kapitalą²⁶. Tačiau po karo paskelbus daugybę dokumentų, tarp jų ir Niurnbergo teismo medžiagą, taip pat istorikų marksistų kapitalinius tyrimus, tokia pozicija pasidarė nepopuliari²⁷. Ignoruoti fundamentalią fašizmo ir mono-

²⁶ Vardys V. Nacionalsocializmas.— Lietuvių enciklopedija. Bostonas, 1959, t. 19, p. 466.

²⁷ Зг.: Тихвинский С. А., Тишков В. А. Проблемы новой и новейшей истории на XIV Международном конгрессе исторических наук.— Новая и новейшая история, 1976, № 1, с. 66.

polijų problemą neįmanoma, dėl to daugelis buržuazinių mokslininkų pradėjo šią problemą savaip interpretuoti, stengdamiesi vadovautis tradicine fašizmo samprata ir vengdami tik pernelyg primityvių, nebeturinčių pasisiekimo išvadų. Kalbama atsargiau, pavyzdžiui, kad esą neįmanoma įrodyti monopolijų ir fašizmo ryšio, arba šis ryšys apribojamas atskirų kapitalistų kontaktais su fašistais, tuo mėginant klasinę atsakomybę pakeisti individualia.

Lietuvių buržuazinėje išeivijoje klausimas dėl tautininkų partijos ir jos įvestos diktatūros klasinės esmės nenagrinėjamas. Bene vienintelis šią problemą bandė kelti visai kitos mokslo šakos specialistas A. J. Greimas. Jo nuomone, apibūdinant politinę partiją, reikia pradėti ne nuo ideologijos (kaip tai paprastai daroma), o nuo ekonominės programos, nuo socialinių sluoksnių, kuriems ta partija atstovauja ir kurių ekonominius interesus ji gina²⁸. Tačiau jo daroma išvada, esą tautininkai neišreiškė jokios specifinės socialinės grupės sąmonės (atseit, toms pačioms grupėms atstovavo ir kitos — krikdemų, liaudininkų — partijos), o tik buvo technokratinė kadru partija, — visiškai neteisinga. Matyt, tai buvo duoklė tuo metu buvusioms madingoms technokratijos koncepcijoms.

Klausimas dėl tautininkų partijos ir jos įvesto fašistinio režimo tikrosios klasinės prigimties tarybinėje mokslinėje literatūroje išspręstas, nenuginčijamai argumentuotas²⁹.

* * *

Marksistiniai fašizmo tyrinėjimai grindžiami moksline metodologija. Ja vadovaujantis, suformuluota ir nuosekli fašizmo koncepcija, kurios šerdį sudaro Kominterno VII kongreso aprobuota žinoma fašizmo definicija, pateikta G. Dimitrovo pranešime kongresui šitaip: „Fašizmas valdžioje yra <...> atvira teroristinė reakcingiausių, labiausiai šovinistinių, labiausiai imperialistinių finansinio kapitalo elementų diktatūra“³⁰.

Marksistinė fašizmo koncepcija — didelių teorinių ieškojimų rezultatas, akumuliavęs viso pasaulinio komunistinio judėjimo patyrimą, jo kolektyvinę teorinę mintį. Ir Lietuvos Komunistų partija savo antifašistine kova bei teoriniais tos kovos apibendrinimais prisidėjo prie bendrosios koncepcijos formavimo, jos tolesnio plėtojimo. Revoliucinė teorija „išauga iš visų pasaulio šalių revoliucinio patyrimo ir revoliucinės minties visumos. <...> Negalima būti socialistu, negalima būti revoliuciniu socialdemokratu, nedalyvaujant pagal išgales šios teorijos išvystyme ir pritaikyme <...>“³¹.

²⁸ Žr.: Greimas A. J. Gruodžio 17 d. perversmas (konkrečios analizės bandymas) — Darbas, 1957, Nr. 1, p. 13.

²⁹ Žr.: Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža. 1920—1940.— V., 1978, t. 2; Социалистические революции 1940 г. в Литве, Латвии и Эстонии: Восстановление Советской власти.— М., 1978; и др.

³⁰ Димитров Г. Избранные произведения.— М., 1957, т. I, с. 376.

³¹ Leninas V. Raštai, t. 21, p. 323.

Marksistinės fašizmo koncepcijos teisingumas patikrintas revoliucinėje kovoje prieš fašizmą, vadovaujamoje komunistų partijų; šios koncepcijos pagrindū Kominterno VII kongreso parengta strategija ir taktika, toliau kūrybiškai plėtojama, ir dabar užima itin svarbią vietą komunistų kovos prieš reakciją, monopolistinį kapitalą, už taiką, demokratiją ir socialinę pažangą, arsenale. Šios koncepcijos mokslinį brandumą, vaisingumą įrodo marksistų ankstesnieji ir ypač pastarųjų dešimtmėčių fundamentalūs tyrinėjimai. Specialioji metodologija, kuria jie remiasi, yra marksistinė fašizmo koncepcija.

Buržuaziniai tyrinėtojai polemizuoja su marksistais dėl tos koncepcijos, bando ją diskredituoti, kaltina marksistus doktrinieriškumu. „Mums visa ta argumentacija atrodo nuobodi, sunkiai suprantama ir beprasmė,— rašo vienas iš buržuazinių lietuvių emigrantų apie polemiką dėl fašizmo mokslinio apibūdinimo ir dėl tautininkų diktatūros vertinimo.— Klausimas, ar tautininkai yra, ar nėra fašistai, mums neatrodo labai svarbus. Galima ir fašizmą apibrėžti taip, kad į jį tilptų ir anuometinis tautininkų režimas“³². Šiuo atveju toks tariamas metodologinis lengvabūdiškumas slepia siekimą reabilituoti tautininkus. O apskritai situacija, kad nėra vieningos fašizmo koncepcijos, kad vyrauja metodologinis pliuralizmas, kai vos ne kiekvienas autorius vadovaujasi tik jam patinkančia fašizmo koncepcija (atseit, galima fašizmą apibrėžti kaip nori)—laikytina didžiausia buržuazinės istoriografijos silpnybe, dėl to jie ir nesugeba išspręsti daugelio fundamentalių fašizmo problemų. V. Leninas rašė, kad tas, kas iš anksto neišsprendęs bendrųjų klausimų imasi atskirųjų, tas neišvengiamai kiekviename žingsnyje nesąmoningai „susidurs“ su šiais bendraisiais klausimais³³. Fašizmo tyrinėjimų istorija labai įtikinamai patvirtina šios minties teisingumą.

Svarbiausia marksistinėje fašizmo koncepcijoje metodologijos požiūriu yra klasinės analizės reikalavimas, klasinių jėgų, kurių interesus išreiškia fašizmas, įvertinimas, jo klasinių funkcijų apibūdinimas. Be aiškaus šio klausimo supratimo neįmanoma sėkmingai kovoti su fašizmu—antifašistinės kovos strategija reikalauja žinoti, prieš ką būtina telkti pagrindines jėgas ir į kokias socialines jėgas galima orientuotis šioje kovoje. Be aiškaus šio klausimo supratimo neįmanoma nė sėkmingai tirti fašizmo, nes lieka neaiškios tiek jo socialinės funkcijos ir vaidmuo, tiek jo vieta visuomenės socialinių jėgų struktūroje, taip pat fašizmo genezė, atsiradimo priežastys, sąlygos, kiti fundamentalūs fašizmo klausimai, kurių buržuazinė istoriografija kaip tik ir nesugeba išspręsti.

Bet koks pasitraukimas nuo klasinės pozicijos neišvengiamai veda prie klaidingų išvadų. Tai rodo lenkų istoriko P. Losovskio studija apie Pabaltijo šalis³⁴. Knygoje daug įdomios, vertingos medžiagos ir apie

³² *Rekašius Z. V. Ginčas dėl fašizmo Lietuvoje.*— Akiračiai, 1978, Nr. 8, p. 14.

³³ *Leninas V. Pilnas raštų rinkinys*, t. 15, p. 363.

³⁴ *Zr.: Łosowski P. Kraje Bałtyckie na drodze od demokracji parlamentarnej do dyktatury (1918—1934).*— Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1972.

Lietuvą. Tačiau kai kurie autoriaus teiginiai — nepriimtini. Vienas iš jų liečia tautininkų režimo, įvesto po 1926 metų gruodžio 17 d. perversmo, vertinimą. P. Losovskis jo anaip tol neidealizuoja. Jis rašo, kad tai buvusi sustabarėjusi biurokratinė, policinė, antiliaudinė, vadistinė, autokratinė Smetonos diktatūra. Bet, lygindamas ją su Vokietija ir Italija, jis daro išvadą, jog tai nebuvo fašistinis režimas, nes: 1) nebuvo totalinės visuomenės organizacijos ir viso gyvenimo institucionalizavimo kaip hitlerinėje Vokietijoje, 2) Lietuvos diktatoriaus veiksmų nelydėjo masių judėjimo parama; be šių dviejų požymių, jo nuomone, kalbėti apie fašizmą negalima³⁵.

Knygoje nenagrinėjama, kokių klasinių jėgų interesus išreiškė ir gynė tautininkų diktatūra; net nagrinėdamas tautininkų ekonominę politiką, knygos autorius kalba apie jos poveikį visam krašto ūkiui, bet nebando šios politikos nagrinėti skirtingų klasių interesų požiūriu. Taigi svarbiausias požymis, pagal kurį turi būti vertinamas režimas, visiškai ignorojamas. Beje, ir kai kuriais kitais klausimais knygoje pasigendama klasinės analizės, klasinės pozicijos. Reikia pasakyti, kad vienas iš pagrindinių ideologinio darbo Lenkijoje trūkumų, sudariusių palankią dirvą pastarojo meto antisocialistinių jėgų veiksmams, kaip tik ir buvo tai, jog buvo užmirštos klasinės pozicijos, išgalėjo neklasinis požiūris į reiškinius.

Kai dėl konkrečių P. Losovskio argumentų, tai čia jaučiame autoriaus nusistatymą, jog bet koks diktatūrų nepanašumas į du pagrindinius fašizmo variantus rodo, kad tai, jo manymu, esąs nebe fašizmas. Bet tokiu atveju, be fašistinės Italijos ir Vokietijos, kitų fašistinių režimų apskritai nebūtų. Dar Kominterno VII kongrese G. Dimitrovas nurodė, kad neleistina suvienodinti fašizmo raidos įvairiose šalyse, kad ne kiekvienu atveju fašistams pavyksta sukurti plačią masinę bazę. „Būtų grubi klaida nubrėžti kažkokią bendrą fašizmo plėtojimosi schemą visoms šalims ir visoms tautoms <...>. Pavojinga taip pat kurti sau iliuzijas dėl fašizmo silpnumo kitose šalyse, kur jis neturi plačios masinės bazės. Turime pavyzdžių tokių šalių kaip Bulgarija, Jugoslavija, Suomija, kur fašizmas, neturėdamas plačios bazės, vis dėlto paimdavo valdžią, remdamasis valstybės ginkluotosiomis pajėgomis, o po to bandydavo išplėsti savo bazę, panaudodamas valstybės aparatą“³⁶. Visiškai panašiai buvo ir Lietuvoje. Ir vėlesnio laikotarpio fašistiniai režimai (pavyzdžiui, „juodųjų pulkininkų“ diktatūra Graikijoje 1967—1974 m., Pinočeto diktatūra Čilėje) dar kartą patvirtino, kad fašistai gali užgrobti valdžią, nesiremami masine baze; ir turėdami valdžią, jie ne visada sugeba tokią atramą sukurti.

Beje, koncepcija, pagal kurią fašizmas siejamas su masine baze, gali pavojingai suklaidinti, nes atrodytų jog fašizmo pavojaus laipsnį lemia masių judėjimo apimtis, o ne imperialistinės buržuazijos reakcingiausios

³⁵ Žr. ten pat, p. 157—158.

³⁶ Димитров Г. Избранные произведения, т. I, с. 456, 457—458.

viršūnės pasiryžimas likviduoti demokratiją ir įvesti atvirą diktatūrą; tokiu atveju atsirastų pavojus būti netikėtai užkluptiems.

Dėl kito požymio — gyvenimo sutotalinimo — reikia pasakyti, kad jis labai skirtingai reiškiasi įvairiose fašistinėse valstybėse. Net Italijoje totalitarizmas nebuvo taip išgalėjęs, kaip, pavyzdžiui, Vokietijoje. O fašistinę Franko diktatūrą Ispanijoje, ar Salazaro — Portugalijoje, apskritai vargu ar galima būtų laikyti totalistinėmis. Tarybinis mokslininkas K. Širinia, atsižvelgdamas į skirtingą totalizavimo laipsnį, fašistines valstybes skirsto į du tipus — totalines fašistines diktatūras (Vokietija, Italija) ir fašistinio tipo režimus (Bulgarija, Vengrija, Lenkija, Lietuva ir kt.), kur fašizmas, neturėdamas pakankamai jėgų įvesti totalinę diktatūrą, panaudojo ir parlamentinio buržuazijos viešpatavimo likučius³⁷. Bet ir viena, ir kita yra fašizmas.

Reikia pažymėti, kad P. Losovskio pažiūros buvo padariusios tam tikrą poveikį ir kai kuriems Lietuvos istorikams; tai atsispindėjo ir spaudoje. Tokia pozicija buvo argumentuotai sukritikuota³⁸.

Būtų naivu ir netgi klaidinga manyti, kad marksistinė fašizmo koncepcija duoda gatavus atsakymus į visus klausimus, taip pat ir atsakymą — kuris režimas fašistinis, o kuris ne. „Jokios bendros fašizmo charakteristikos, kad ir kokios jos būtų teisingos, neatleidžia mūsų nuo būtinumo konkrečiai nagrinėti fašizmo vystymosi savitumą ir įvairias fašistinės diktatūros formas atskirose šalyse ir įvairiais etapais,— kalbėjo G. Dimitrovas.— Būtina kiekvienoje šalyje ištirti, išstudijuoti, rasti, kas nacionališkai ypatinga, nacionališkai specifiška fašizme ir atsižvelgiant į tai numatyti veiksmingus kovos prieš fašizmą metodus ir formas“³⁹. Koncepcija nurodo bendrą tyrinėjimų kryptį, bet ji nepateikia fašizmo požymių aprašo; vargu ar bandymai sudaryti tokių jo požymių universaliją suvestinę gali būti vaisingi: juk fašizmas yra labai įvairus. Pavyzdžiui, definicija, suformuluota VII kongrese, išreikšdama bendrą fašizmo esmę, akcentuoja „fašizmo klasinę prigimtį išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse“⁴⁰. Kas kita ten, kur kapitalizmas nėra išsivystęs, kur finansinio kapitalo nėra. „Kolonijinėse ir pusiau kolonijinėse šalyse <...> negali būti kalbos apie tokį fašizmą, kokį mes įpratę matyti Vokietijoje, Italijoje ir kitose kapitalistinėse šalyse. Čia reikia išstudijuoti ir turėti galvoje visiškai ypatingas ekonomines, politines ir istorines sąlygas, dėl kurių fašizmas įgyja ir įgis ypatingas formas“⁴¹.

Fašizmo, taip pat ir atskirų šalių, tyrinėjimai, pasiremami bendrąja fašizmo koncepcija, savo ruožtu ją turtina, plėtoja. Lieka, žinoma, nema-

³⁷ Žr.: *Шириня К. К. Стратегия и тактика Коминтерна в борьбе против фашизма и войны (1934—1940 гг.)*.— М., 1979, с. 182.

³⁸ Žr.: *Dėl fašizmo Lietuvoje*.— *Комунистас*, 1978, Nr. 5; *Полов Б. Исторический опыт социалистических революций 1940 года*.— *Коммунист*, 1979, № 3.

³⁹ *Димитров Г. Избранные сочинения*, т. I, с. 456.

⁴⁰ *Коммунистический Интернационал: Краткий исторический очерк*.— М., 1969, с. 358.

⁴¹ *Димитров Г. Избранные сочинения*, т. 1, с. 458.

ža dar neišspręstų problemų. Viena iš svarbiausių — fašizmo tipologizavimo problema. Čia žengti tik pirmieji žingsniai⁴². Fašizmo Lietuvoje tyrinėjimai taip pat yra indėlis šias problemas sprendžiant.

Tai, kas pasakyta, autoriaus nuomone, leidžia padaryti išvadą, jog klasiniai interesai apriboja net antifašistiškai nusiteikusių liberalinio buržuazijos sparno (nekalbant jau apie konservatyviosios pakraipos) tyrinėtojų galimybes nešališkai ir nuosekliai ištirti fundamentalią monopolistinio kapitalo ir fašizmo ryšio problemą, kreipia jų tyrinėjimus kitomis linkmėmis, koncentruoja jų dėmesį į kitas problemas. Tai labai sumenkina jų tyrinėjimų vertę.

Marksistinė metodologija, išreiškdamą darbininkų klasės pozicijas, orientuoja fašizmo tyrinėjimus pirmiausia į jo klasinės esmės bei prigimties analizę. Kaip tik tokios krypties tyrinėjimų rezultatai turi principinę reikšmę.

⁴² Žr.: История фашизма в Западной Европе.— М., 1978; *Шириня К. К.* Стратегия и тактика Коминтерна в борьбе против фашизма и войны (1934—1939 гг.).— М., 1979; VII конгресс Коминтерна и борьба за создание народного фронта в странах Центральной и Юго-Восточной Европы.— М., 1977; Фашизм и антидемократические режимы в Европе.— М., 1981.